

ODGOJNO-OBRAZOVNA VIZIJA NAQUIBA AL-ATTASA

Mohd, Nor Wan Daud, Wan: *Obrazovna filozofija i praksa - Syed Muhammad Naquib al-Attas: izlaganje originalnog koncepta islamizacije znanja*, urednik Dževad Hodžić, s engleskoga preveli Aida Abadžić-Hodžić, Behija Durmišević, Dženita Karić, Enes Karić i Aid Smajić. Sarajevo: Tugra, 2010., 514 str.

Uprkos činjenici da je odgojna relacija stara koliko i samo čovječanstvo, da su pedagoške ideje sistematično izložene još u antičkoj filozofiji te da je znanstvena odgovornost pedagogije ustanovljena prije više od tri stoljeća, za vrijeme Johanna Friedricha Herbarta, čini se kako temeljna pitanja pedagogije kao znanosti o odgoju i obrazovanju još nisu dobila pouzdane i konačne odgovore. Ta se znanost u različitim trenucima iznova suočava sa potrebom preispitivanja svojih epistemoloških temelja, terminologije, teleologije i prakseologije. Ovo preispitivanje nije potaknuto jednostavno izvanjskim zahtjevima društvenih mijena već, prije svega, suočenjem sa krhotinama srušenog mita o sve-moći znanja i svjedočanstvima o nemoći odgajanja. Otuda ne čudi što je jedan od najaktuelnijih problema savremene pedagogije kriza odgoja i obrazovanja. Razlozi te krize, posmatrano iz horizonta iskustava zapadno-evropske pedagoške znanosti otkrivaju se u dimenzijama vanjskog, kao što je zastarjevanje vrijednosti (a istinske vrijednosti izmiču kategoriji vremenosti!), nedovoljna usklađenost vrijednosnih i društvenih promjena te nemoć škole da omogućiti pounutrenje odgovarajućeg vrijednosnog sistema.¹ Upravo je traganje za rješenjem krize odgoja i obrazovanja (*krize adaba*) ono što je obilježilo znanstveni rad uglednog savremenog malajskog intelektualca Syed Muhammada Naquiba al-Attasa (r. 1931.), inače kompetentnog i mjerodavnog tumača bogate intelektualne tradicije islama.

1 Promišljanjem problema krize odgoja i obrazovanja na našim prostorima bavi se vrlo usredsređeno već duži niz godina prof. dr. Mujo Slatina. Taj fenomen profesor Slatina objašnjava na primjeru povijesnog propadanja pojma *obrazovanje* i procesa instrumentalizacije obrazovanja. Vidi Mujo Slatina, *Nastavni metod: Prilog pedagoškoj moći suđenja*, Sarajevo: Filozofski fakultet, 1998., str. 16; Mujo Slatina, *Od individue do ličnosti: Uvođenje u teoriju konfluentnog obrazovanja*, Zenica: Dom štampe, 2005., str. 12.

Nedavno je u izdanju Izdavačke kuće *Tugra* u saradnji sa Malezijskim nacionalnim univerzitetom objavljena knjiga posvećena al-Attasovoj filozofiji odgoja i obrazovanja iz pera prof. dr. Wan Mohda Nor Wan Dauda, al-Attasova godinama najbližeg saradnika i vjerodostojnog tumača njegovog mišljenja. Autor djela bosanskohercegovačkom čitateljstvu već je poznat po tekstu *Svjetionik na vrhu brijega*² koji je preveo akademik Enes Karić, inače autor Predgovora bosanskom izdanju pod naslovom „Monografija o Velikanu sa Dalekog Istoka“ i prevodilac triju dijelova knjige koju predstavljamo.

Prvo izdanje knjige *Obrazovna filozofija i praksa - Syed Muhammad Naquib al-Attas: izlaganje originalnog koncepta islamizacije znanja* objavljeno je 1998. godine u Maleziji, a nakon više od jedne decenije knjiga je doživjela svoje prevođenje na bosanski jezik zahvaljujući prevodilačkom timu okupljenom oko Izdavačke kuće *Tugra*. U Predgovoru akademik Karić daje osnovne naznake o znanstvenom putu Wan Mohda Nor Wan Dauda na osnovu čega čitaoci mogu steći uvid u Wan Mohdovu kompetentnost za bavljenje životom i djelom Naquiba al-Attasa. Akademik Karić čitaocu, potom, uvodi u osnove al-Attasova mišljenja, što uvelike olakšava razumijevanje njegove filozofije odgoja i obrazovanja. Knjiga sadrži i Predgovor autora. Tu čitaoci imaju priliku upoznati ličnu pozadinu priče o nastanku koncepta koje je zagovarao al-Attas ispričane iz ugla njenog neposrednog svjedoka.

Kroz sedam poglavlja knjige Wan Mohd obrazlaže filozofiju i praksu odgoja i obrazovanja Naquiba al-Attasa. Raspored dijelova prati unutrašnju logiku fenomenâ od kojih je sačinjena jedna odgojno-obrazovna vizija. Prva tri poglavlja posvećena su al-Attasovoj filozofiji odgoja i obrazovanja da bi u četvrtom i petom dijelu knjige autor predstavio al-Attasove ideje vezane za svijet odgojno-obrazovne zbilje. Ta isprepletenost teorije i prakse ovo djelo čini korisnim za različite profile stručnjaka.

2 Wan Mohd Nor Wan Daud, „Svjetionik na vrhu brijega (Kratka historija i filozofija Međunarodnog instituta za islamsku misao i civilizaciju u Kuala Lumpuru)“, *Kur'an u savremenom dobu*, svezak II, priredio Enes Karić, Sarajevo: BKC i El-Kalem, 1997., str. 525-561.

Profesor Wan Mohd bio je predviđen kao jedan od izlagača na *XIII World Congress of Comparative Educational Societies* koji se od 3. do 7. septembra 2007. održavao u Sarajevu. Nažalost, bio je spriječen obaviti tu posjetu. Vidi sažetak rada u Wan Mohd Nor Wan Daud, „The concept of education in Islam: A Contemporary Muslim philosophical interpretation“, *XIII WCCES „Living Together: Education and Intercultural Dialogue“*, uredile Adila Pašalić Kreso i Larisa Kasumagić, 2007., str. 115.

Radeći na sistematizaciji al-Attasovih ideja o odgoju i obrazovanju Wan Mohd je slijedio metodologiju prenosilaca Poslanikovog, a.s., sunneta koju su primjenjivali i tradicionalni muslimanski učenjaci. Autorov istraživački metod, dakle, temelji se na tri tehnike: iščitavanje svih napisanih al-Attasovih tekstova, bilježenje predavanja i razgovora te posmatranje njegovih postupaka. Budući je al-Attas imao uvid u sadržaj djela prije njegova objavljivanja, ono ima odliku vjernog svjedočanstva njegove misli i djelovanja. Kao takvo, djelo može višestruko koristiti dolazećim naraštajima istraživača.

U prvom poglavlju Wan Mohd predstavlja al-Attasov metafizički pogled na svijet. Al-Attas je viđenja da psihologija, antropologija i biologija, budući zauzimaju redukcionistički pristup čovjeku, ne mogu biti polazište za definiranje vjerodostojne koncepcije odgoja i obrazovanja. Tek metafizička potka filozofije odgoja i obrazovanja jamči njihovu podređenost poretku i svrsi. Iz tog metafizičkog rakursa al-Attas definira znanje i saznavanje, što je tema drugog poglavlja knjige. Znanje je prema al-Attasu *fundamentalni temelj svih vrli- na*, što unekoliko korespondira sa stavom najvećeg grčkog filozofa Aristotela po kojem svi ljudi teže znanju, a time i dobru. U trećem poglavlju, Wan Mohd predstavlja al-Attasovo tumačenje značenja obrazovanja i njegovog cilja. Za razliku od Johna Deweya, koji je obrazovanje smatrao sredstvom održavanja *socijalnog kontinuiteta života*,³ kod al-Attasa ono ima potencijal da obezbijedi *duhovni* kontinuitet čovječanstva.

U četvrtom poglavlju autor objašnjava al-Attasovu viziju islamskog univerziteta. Ovaj mislilac smatra da je univerzitet *najveća kritička institucija iz koje bi trebali uslijediti epistemološki i obrazovni preporod i obnova*. Nije poznat nijedan relevantan slučaj nekog zapadnog mislioca koji se bavio isključivo odgojem i obrazovanjem odraslih i usistemljavanjem visokog obrazovanja. Al-Attas je svjestan da cilj i zadaci obrazovanja, njegov sadržaj, metode te načini evaluacije rada učenika i učitelja čine indikatore kvalitete odgojno-obrazovnih nastojanja na svim nivoima. Zbog toga se ovom problematikom pomno bavio, a rezultati toga rada predstavljeni su u petom poglavlju. Knjiga se završava dvama poglavljima posvećenim tumačenju islamizacije znanja, jednoj od okosnica al-Attasova mišljenja. Korištenje knjige olakšava Index imena, što se rijetko nalazi u izdanjima prijevoda kod nas.

Obrazovna filozofija i praksa - Syed Muhammad Naquib al-Attas jedno je od ri-

3 John Dewey, *Democracy and Education*, Biblio Bazaar, 2008., str. 10.

jetkih djela muslimanskih autora koje se na sistematičan način bavi sadašnjošću odgojno-obrazovnog djelovanja istodobno oživljujući njegovu prošlost i orijentirajući ga prema budućnosti. Otuda je al-Attasov znanstveni opus bitno obilježen vizijom odgoja i obrazovanja, jasnom, duhovno i znanstveno relevantnom. U situaciji kada svijet, osobito muslimanski, oskudijeva u pouzdanom, orijentacijskom znanju, u duhovno potentnim i djelotvornim vizijama odgoja i obrazovanja, ovo djelo dobiva na posebnoj vrijednosti. Priroda odgojno-obrazovnog rada je bitno futurološki određena. Jer, to je oblik čovjekova djela koja, premda se ukorjenjuje u prošlosti i ozbiljuje u sadašnjosti, potvrđuje se tek u budućnosti. Uvažavajući sami smisao odgojno-obrazovnih nastojanja, djelo nudi odgovore na neka od pitanja koja more današnju pedagogiju. Naime, raspad velikih istina i postmoderna traganja duboko su pogodila područje pedagoške aksiologije ostavivši otvorenim pitanje: *Na kojim vrijednostima odgajati danas?* Al-Attas se u potrazi za vrijednostima okreće tradiciji koja kod ovog mislioca ima kvalitet onog najboljeg iz prošlosti. Da bi tradicionalni izvori bili primjenljivi u sadašnjosti, al-Attas zagovara njihovu *intelektualnu rekonstrukciju* kroz naučni rad koji smatra formom *ta'wila*.

Kroz tekst knjige provlače se tri osnovne odrednice al-Attasova mišljenja: isticanje razlikovnosti islamske misli od zapadne intelektualne baštine i pripadajućih joj vrijednosti, zagovaranje koncepta islamizacije znanja te insistiranje na jasnim i strogim izvornim definicijama osnovnih termina. Posebnost njegova jezičkog sistema je što u semantičko polje riječi uvodi duhovne elemente.

Rezultati al-Attasova pregnuća svjedoče kako je mudrost jezika mnogo veća nego što to naša današnja jezička kultura svjedoči.

Posmatrano u kontekstu odnosa između različitih pedagoških tradicija, sasvim je razvidno da islamska i zapadnoevropska pedagoška tradicija počivaju na različitim vrijednosnim osnovama. Međutim, ta okolnost ne bi smjela biti prepreka otvorenosti, međusobnom uvažavanju i uspostavljanju komunikacije među njima. Njihova aksiološka razlikovnost relevantna je u području istraživanja jer pred istraživača postavlja zahtjev za imanentnim pristupom i uvažavanjem činjenice da svaku tradiciju valja vrednovati iz nje same. Međutim, isticanje nepremostivog sraza između vrijednosti dviju pedagoških tradicija nosi opasnost od zapadanja u jednu formu etnocentrizma u znanosti koja se na prostorima bivše Jugoslavije, prema mišljenju

historičara pedagogije⁴, manifestira kao nacionalizacija znanosti. Temeljna kategorija al-Attasove filozofije odgoja i obrazovanja je *adab*. Al-Attasov pristup *adabu* je savremeni, orijentirajući i oživljujući. Kao što je *paideia* u povijesnom smislu ishodište zapadnoevropskog odgoja i obrazovanja, tako bi i *adab* trebao biti ishodište, ali i krajnji cilj odgoja i obrazovanja kod muslimana. Al-Attas nudi širok spektar definicija *adaba*, tako da on obuhvata sve aspekte čovjekova života. To je kompleksan pojam koji objedinjuje odgoj (*tarbiya*) i obrazovanje (*ta'lim*), ali i prevazilazi njihovo osnovno semantičko polje. Odgojno-obrazovni rad (*ta'dib*: usadivanje *adaba* u čovjeku) al-Attas poima kao proces formiranja karaktera nadahnutog duhovnošću i ustrijemljenog ka ispunjenju duhovnih ciljeva čovjeka. Ovim su pojmom, dakle, obuhvaćeni kognitivni, duhovni, etički, društveni i estetski aspekti čovjekova razvoja. Iz definicije *adaba* al-Attas izvodi cilj odgoja i obrazovanja – *razvijanje i održavanje dobre čudi temeljene na istinskom znanju vođenom religijom*. Trebalo bi da *adab* bude sastavni dio obrazovanja svake osobe, bez obzira na njenu dob ili profesiju u kojoj se obrazuje. Upravo iz takvog al-Attasovog stava proizlazi bitna andragoška relevantnost njegova pogleda na odgoj i obrazovanje. Ovaj autor ističe kako je odgoj i andragoška, a ne samo pedagoška kategorija.⁵ Najzad, cilj misije svih Božijih poslanika bio je najprije odgoj i obrazovanje odraslih.

Al-Attasovu filozofiju odgoja i obrazovanja moguće je razumijevati kao kritiku upućenu zapadnoj (sekulariziranoj) pedagoškoj tradiciji. Međutim, smatramo da ju je uputnije recipirati kao kritiku čovječanstva zbog neispunjenja zadaće odgajanja. Upravo stoga, što oba svijeta, i Zapadni i Istočni, svjedoče drami krize *adaba*, ovo djelo treba čitati u kontekstu potrage za izgubljenim vrijednostima i smislom odgojno-obrazovnog djelovanja danas. Otuda monografija o al-Attasu čini mogućim govor o povijesnoj ostvarenosti odgoja i obrazovanja u islam-

4 Vidi, na primjer, Nataša Vujisić-Živković, „Proces disciplinarizacije u polju pedagoškog istraživanja i obrazovanja – drugi deo: Savremeni razvoj pedagogije kao univerzitetske discipline“, *Pedagogija*, 1/2009., str. 44.

5 Međutim, s time se ne bi složila današnja andragogija. Jedan od uglednijih stručnjaka iz područja andragogije na našim prostorima prof. dr. Nikola Pastuović glede odgoja u odraslosti kazuje slijedeće: „Kao što je poznato, odrasle je teže odgajati nego mlade, a uz to, u odraslih su važniji izvanedukacijski čimbenici socijalizacije koji mogu neutralizirati djelovanje odgoja. **Zbog toga se edukacija u odraslosti sastoji više u obrazovanju nego u odgoju.**“ Nikola Pastuović, *Edukologija: Integrativna znanost o sustavu cjeloživotnog obrazovanja i odgoja*, Zagreb: Znamen, 1999., str. 31

skom kulturnom krugu.

Ona, također, svjedoči bitne mogućnosti islamske odgojno-obrazovne tradicije da pruži odgovore za kojima savremena pedagogija traga.

Na kraju, valja kazati da se naša kulturna javnost rijetko susreće sa ovako značajnim djelima o pedagoškoj tematici u prijevodu na bosanski jezik. (Ta nam literatura mahom pristizhe posredstvom izdavačkih kuća iz našeg susjedstva.) Prevođenjem djela *Obrazovna filozofija i praksa - Syed Muhammad Naquib al-Attas* dat je doprinos učestvovanju bosanskog jezika u posredovanju aktuelnih dostignuća iz pedagoške znanosti i prakse. Naš pedagoški pojmovni aparat postaje sve zasićeniji terminima iz angloameričkog izrazito pragmatističkog modela znanosti o odgoju i obrazovanju. Međutim, valja imati na umu da engleski nije jezik pedagogije niti filozofije,⁶ kako je to ustvrdio Heidegger povodom prvih pokušaja prevođenja njegovih djela na engleski. Stoga sa izuzetnom radošću primamo nastojanja prevodilaca da uvažavaju tananost odgojno-obrazovnog fenomena, što bosanski jezik, za razliku od engleskog, dopušta. Knjiga *Obrazovna filozofija i praksa - Syed Muhammad Naquib al-Attas: izlaganje originalnog koncepta islamizacije znanja* omogućuje cjelovit i naučno prihvatljiv uvid u filozofiju odgoja i obrazovanja jednog uglednog savremenog muslimanskog intelektualca. Cijenimo da će biti višestruko poticajna onima koji se bave promišljanjem odgoja i obrazovanja. Pored toga, knjiga će biti korisna različitim profilima stručnjaka koji su izravno uključeni u proces odgajanja i obrazovanja, ali i onima koji se njime bave izvan institucionalnih okvira. Bez dvojbe, ovo će djelo biti neizostavno polazište za svaki govor o odgojno-obrazovnim fenomenima iz perspektive muslimanskog mišljenja.

Amina ISANOVIĆ

6 Posljedice ovog problema su djelomično predstavljene u vrlo utjecajnom tekstu vodećeg britanskog znanstvenika iz područja znanosti o odgoju i obrazovanju, Simona Briana. Reprint ovog teksta objavljenog 1981. vidi u Bob Moon i Ann Sh. Mayes (ur.), *Teaching and Learning in the Secondary School*, New York: Routledge, 2001., str. 10-22.